

ΑΠΟ ΤΑΣ ΠΑΛΑΙΑΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΑΝΔΡΟΥ

Η ΠΑΝΑΓΙΑ ΚΑΤΑΦΥΩΤΙΣΣΑ

ΜΕΤ' ΑΝΕΚΔΟΤΩΝ ΕΓΓΡΑΦΩΝ ΤΟΥ ΙΖ' ΚΑΙ ΙΗ' ΑΙΩΝΟΣ

Ἡ Παναγία Καταφυώτισσα (=Καταφυγιώτισσα) εἶνε μικρὰ παλαιοτάτη ἐκκλησία. Τιμᾶται ἐπ' ὀνόματι τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου καὶ εὐρηται ἐντὸς σπηλαίου, ἐξ οὗ λέγεται καὶ Σπηλιώτισσα¹. Κεῖται δὲ τὸ σπήλαιον τοῦτο παρὰ τὸ χωρίον Ἀποίκια καὶ ἐπὶ τῆς εἰς αὐτὰ ἀγούσης ὁδοῦ. Ἐπὶ μακρόν, ἰδίᾳ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας, ἐθεωρεῖτο θαυματουργὸς καὶ πολλῆς ἀπήλαυε φήμης, πλείστων συρρέοντων κατὰ τὴν ἐπέτειον αὐτῆς σὺν γυναίξει καὶ τέκνοις, καὶ ἐκ μεγάλων ἀποστάσεων. Σφύζονται δὲ περὶ τῆς ἐκκλησίας ταύτης, ἥτις σήμερον εἶνε ἡμελημένη, ἐχαρκτηρίσθη δὲ διὰ τοῦ ἀπὸ 6 αὐγούστου 1936 Β. Δ. ὡς διατηρητέον ἱστορικὸν μνημεῖον, τὰ ἐξῆς ἐγγραφα²:

Ἐμεῖς Τζορτζῖς Παρπάρος διὰ τὴν γαληνοτάτη θεοπούμπλικα τῆς Βενετίας δευτέρου τῆς Τήνου.

Ἐστώντας καὶ νὰ εἶναι στὴν ἐξουσία τῆς ἐκκλησίας τοῦ μοναστηρίου τοῦ ἀγίου Νικολάου στὰ Σόρα ἢ ἐκλίσια λεγόμενη σπιλιότισσα στὴν ὁπίαν ἐμπίκες εἰς παπὰ γιάννη προτόπκπκ αὐτεξουσιαστικὸς καὶ φήμερέβγης εἰστούτο προσδραμασί ἐμπροσθεν μας οἱ ἐπιτρόπι του ἀνωθεν μοναστηρίου γιρέβγωντας βοήθια, σθεν ἀπὸ ἠναντάντζα τῶν ἀνωθεν ορίζωμεν εσενα ἀνωθεν προτόπαπα νὰ μὴν ἐμπορίζ πλιο νὰ πίχεριστίς ουδε νὰ πατζαρίστίς εἰς ἐφτούνη τὴν ἐκλίσια τοσο εσί, ὡσάν καὶ ἄλλος κανῆς που νὰ εἶνε στο ὄνομά σου, ἀμί νὰ φίσίς ἐλεφθερο το ποσέσο τίς ομίας ἐκλίσιας νὰ τὴν ἐφιμερεύγη το ἴδιο μοναστηρίου ἀγίου Νικολάου σε πέδα ριαλία ἑκατο ἀφιερομενα στὴν θελίσί του ἠψυλωτάτου ἀφεντί καθαλιέρ προκουραδόρου καπεταν Γγενεράλε, ἀμί πρετεντερωντας δίκεοματα θέλης εἰσε ὀρισμένος νὰ ἐλθετὲ ἐμπροσθέν μας καὶ δὲν θέλη σας λίψη δίκεοσίγη καὶ τα ἐξίς.

Τίνος 3 Σεπτεμβρίου 1686.

Τζορτζῖς Παρπάρος ρετορος

Βιτζεντζος ἐτόρεο Καν.

1. Παλαιοῦ Κώδικος τῆς ἐν Ἀνδρῶν μονῆς τοῦ Ἁγίου Νικολάου σ. 396.

2. Τὰ ἐγγραφα ἐκδίδονται ὡς ἀκριβῶς ἔχουσι ἐν τοῖς ἀρχετύποις.

Εἰς τὸν ἐκλαμπρώτατον καὶ ὑψηλότατον ἀφέντι ἀφέντι ρετόρων τῆς Τίνου.

Ἐμεῖς οἱ μοναχοὶ τοῦ μοναστηρίου ἁγίου Νικολάου τὰς ὄρας οἰγόμενος· ιερομονάχοι· καὶ γέροντες γώνικλυτῶς προσκηνούμεν τὴν ὑψηλότιν τῆς· μαντάτω ἤδαμεν τὴς ὑψηλότι τῆς ἀπὸ τὸν παπὰ κυρ. Ἰω. πρωτοπαπὰ διὰ τὴν ἐκκλησίαν τὴν λεγομένην σπηλιότῃσα· ἐτζῆ ὡς καθῶς ἤδαμεν το μαντάτω το ἐπροσκηνήσαμεν καὶ ἐσταματίξαμεν σε μίαν μερέαν· τὸρα ἐμεῖς ὄλοι ηἰγούμενος καὶ οἱ λιποὶ πατέρες τοῦ μοναστηρίου ὄλοι κοινὴ γνώμη στέλνομεν εἰς τὴν ὑψηλότιν τῆς τὸν ὀσιώτατον ἐν ιερομονάχοις κυρ Διονύσιον ὡς ἴδιον πρόσωπον ὀλονον μας καὶ ἐκαλέσαμεν με μάρτιρες καὶ τὸν πρωτοπαπὰν με προτιν θηδιὰ ὀποῦ να γενῆ νὰ ἐλθοῦμεν ἐμπρὸς εἰς τὴν δικεοσύνη νὰ ἡτη πάσα εἰς τα δικεοματά του με φόβον θεοῦ· εἰς τούτω πάλιν τὴν ἐξαναπροσκηνούμεν.

ἀπο τὴν ἄνδρω 1687 νοεμβρίου 23.

Καθιγούμενος τοῦ ἁγίου Νικολάου Ηγνατιος ηερομόναχος

Ἐμειο μαρίοσ μπαρμπαρίγοσ διὰ τὴν γαλίνοτατη ἀφεντία τῆς βενετίας ρετοροσ καὶ πρεβεδουροσ.

Ἐπίδι καὶ να ἀποφασίστικε ἀπο τὸν δεσποτὶ ρωμεον τῆσ ἀντροῦ η ἐκλίσια ὀνοματησμενη η παναγία τῆσ καταφιγησ εἰσ το νισί τῆσ ἀντροσ τοῦ μοναστήριου τοῦ ἁγίου νικολάου εἰσ το ἀνωθί νισί ὀσ καθοσ με διαφορεσ μαρτιρίεσ καὶ σετεντζα τοῦ λεγαμενου δεσποτὶ εἰσ ταισ 8 νοεβρίου 1686¹ καὶ μανταδο τοῦ ἀπερασμενου μας ρετορου εἰσ ταισ 3 σετεβρίου τοῦ ετουσ ἀπο τὸν ὀπίο κερὸ εἰχεν το ποσεσο το ἀνωθεν μοναστηρί ὀσ τὴν σημερό καὶ διατὶ ἐσὶ παπα γιάνι μῆντρῖνε ἐλαβεσ ἀπελογου μας μανταδο σταισ 12 τοῦ ἀπερασμενου μαρτίου ἐναντίο εἰσ τα ἀνωθεν λεγαμενα με δῖναμῖς τοῦ ὀπίου ἐμπίκεσ εἰσ το ποσεσο διὰ ταφτα ἀπο ταπίνι παρακαλία τοῦ ηἰγούμενου τοῦ ἀφτου μοναστήριου καὶ τὸν καλογερον τοῦ προσταζομε ἐσενα ἀνοθεν παπα γιάνι να μῆ ἐμπορίσ πλεον ἀπεδο καὶ ὀμπροσ να μετεχῖσ ἀπο τὴν ἀνωθεν ἐκλίσια μὶ δε εἰσ

1. Περὶ τῆς λέξεωσ βηδιὰ ἢ βδιὰ βλ. Δ. Π. Πασχάλη, Ἐνδριακὸν Γλωσσάριον ἢ λέξεις καὶ φράσεις ἐκ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῆς κοινῆς ἐν Ἐνδρῷ λαλιᾶς. Ἐν Ἀθήναις 1933, σ. 41.

2. Ἀρχιεπίσκοπος Ἐνδρου ἐν ἔτει 1686 ἦτο πιθανώτατα ὁ Ναθαναήλ. Βλ. Δ. Π. Πασχάλη, Ἀναγραφὴ χρονολογικὴ τῶν ἀπὸ Χριστοῦ ἀρχιερατευσάντων ἐν Ἐνδρῷ ἀπὸ Ζωίλου (362) μέχρι Μητροφάνου († 1889) καὶ εἰδήσεις ἱστορικαὶ περὶ αὐτῶν. Περιοδ. «Θεολογία», τ. Δ' (1926), σ. 295.

τα πράματα τῆς μίδε εσὶ μίδε ἄλλοσ εἰσ το ὄνομα σου, ἀμὶ να ἀφίσις λεφτερο το ποσεσο τῆς παναγίας καὶ εἰσ οὐτὶ μετοχί του ἀνωθεν μοναστηρίου του ἀγίου νικολάου οσ ἀνωθεν εἰσ πεδα ριάλια πενίντα ἀφιερωμένα εἰσ τὴν προυπλικά κασελα καὶ ἀν εχίς δίκαιοματα θελίσ ἀνεφάνιστις ἐμπροσ εἰσ τον ἀνωθεν δεσποτι να σασ κρίνη.

Εἰσ τὴν τῖνο 10 μαγίου 1689 κατα νεο.

μαρίοσ μαρμαπαρίοσ ρετορεσ καὶ πρεβεδουροσ¹.

Περὶ τῆς παλαιᾶς ταύτης ἐκκλησίας τῆς παναγίας Σπηλιωτίσσης ἢ Καταφυγιωτίσσης σφίζεται καὶ γράμμα τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Γαβριήλ τοῦ Γ' πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ἄνδρου Ἰωάσαφ, ἵνα οὗτος ἐξετάσῃ ἐπὶ τῇ θάσει μαρτυρικῶν καταθέσεων τῶν αἰδεσιμωτάτων κληρικῶν καὶ ἐντιμοτάτων ἀρχόντων τῆς νήσου τίς ὁ ἰδιοκτῆτης ταύτης, τὴν ὁποίαν ἐξηκολούθουν ἐπιμόνως διαμφισθητοῦντες ἡ μονὴ τοῦ Ἁγίου Νικολάου εἰς τὰ Σόρα καὶ ὁ παπᾶ κύρ Ἰωάννης Μηντρινός, πρωτόπαπας Ἄνδρου. Τὸ γράμμα τοῦ πατριάρχου Γαβριήλ φέρει χρονολογίαν ,αψγ' ².

Σφίζεται δὲ περὶ τῆς ἰδίας ἐκκλησίας καὶ τὸ ἐξῆς σχετικὸν γράμμα τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἄνδρου Ἰωάσαφ, ὅπερ ἀνέκδοτον ὄν ἀπόκειται παρὰ τῷ γράφοντι :

« † Ἐμπροσθεν τῆς ἡμῶν ταπεινότητος καὶ τῶν ἐντιμοτάτων κληρικῶν ἐνεφανίσθη ὁ παπᾶ κύρ Ἰωάννης πρωτόπαπας, τοῦπίκλῃν Μηντρινός, λέγοντας ὅτι ἡ ἐκκλησία τῆς ὑπεραγίας μου Θεοτόκου, ἡ λεγομένη Καταφυγιώτισσα, ὅπου καὶ σήμερον ἐξουσιάζουσι οἱ πατέρες τοῦ μοναστηρίου τοῦ Ἁγίου Νικολάου εἰς τὰ Σόρα, ὑπῆρχεν ἐκ προγόνων αὐτοῦ, καὶ ὅτι κατεξουσιαζεν αὐτὴν καρπούμενος τὰ εἰσοδήματα καὶ δικαιώματα αὐτῆς· τανῦν δὲ οἱ ἀνωθεν πατέρες ἐξουσιάζουσι τὴν αὐτὴν ἐκκλησίαν· ἔτι δὲ φανερώνει καὶ γράμμα περὶ ταύτης πατριαρχικόν, καὶ συνοδικόν, τοῦ μακαρίτου ποτὲ κύρ Γαβριήλ, ἵνα ἐξετάσῃ ἡ ἐμὴ ταπεινότης, ἐὰν οὕτως ἔχῃ ἡ ἀλήθεια μετὰ καὶ τῶν ἐντιμοτάτων κληρικῶν καὶ χρησιμωτάτων ἀρχόντων.

1. Περὶ τῆς σημασίας ὑπὸ ἱστορικὴν ἔποψιν τῶν ἐγγράφων τούτων βλ. Δ. Π. Πασχάλη, Αἱ Κυκλάδες κατὰ τοὺς μεταξὺ τῶν Τούρκων καὶ τῶν Βεναντῶν πολέμους (1644—1669 καὶ 1684—1699), ἐν τῷ εἰς μνήμην Σπύρου Π. Δάμπρου ἐκδοθέντι τόμῳ, ἐν Ἀθήναις 1933, σ. 132 κ. ἔ.

2. Βλ. Δ. Π. Πασχάλη, Γαβριήλ ὁ Γ', Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (1702 1707), ἐν «Ἐπετηρίδι τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν» τ. Ι' (1933), σ. 317.

Ἐρωτήσαμεν λοιπὸν τοὺς ἄνωθεν πατέρας τοῦ μοναστηρίου, τὸν πανοσιώτατον παπᾶ κὺρ Θεοδόσιον, τὸν δσιώτατον γέροντα κὺρ Μελέτιον, καὶ τοὺς λοιποὺς πατέρας, ἐὰν ἔχωσι μαρτυρίας νὰ φέρωσι νὰ μαρτυρήσουν, ἐὰν εἶναι τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἢ ἐκκλησία ἢ λεγομένη Καταφυγιώτισσα. Καὶ ἔφερον, πρῶτον μὲν γράμμα τοῦ μακαρίτου κὺρ Ναθαναήλ μεμαρτυρημένον, ὄντων ὑπογεγραμμένων καὶ τῶν τότε κληρικῶν καὶ μαρτύρων, οἵτινες ἐμαρτύρησαν ἐν φόβῳ θεοῦ καὶ ἀλύτου ἀφορισμοῦ ὅτι ὑπῆρχεν ἢ αὐτὴ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἀπὸ τὸ ἐκπαλαι, καὶ ἔλαβον οἱ ἄνωθεν πατέρες τὸ δίκαιον κατὰ τὸ ἀρχιπρῶτον νοεμβρίου ιη': οὕτω δὴ ἐκρίθησαν καὶ ἐδικαιώθησαν παρὰ τοῦ ἀρχιερέως ποτὲ κὺρ Ναθαναήλ, δεδαιωθὲν τὸ αὐτὸ γράμμα καὶ παρὰ τοῦ πανιερωτάτου, καὶ λογιωτάτου πρώην Ἄνδρου κυρίου κὺρ Γρηγορίου.

Ταῦν δὲ πάλιν ἠθέλησεν ὁ ἄνωθεν παπᾶ Ἰωάννης πρωτόπαπας, ἵνα θεωρηθῆ καὶ τρίτον ἢ αὐτὴ ἀγωγὴ παρὰ τῆς ἡμῶν ταπεινότητος, κατὰ τὸ γράμμα τὸ πατριαρχικὸν ὅπου μᾶς ἔδειξε τοῦ ποτὲ κὺρ Γαβριήλ, καθὼς καὶ προείρηται. Ἐρωτήσαμεν οὖν πάλιν τοὺς αὐτοὺς πατέρας, ἐὰν ἔχωσι καὶ τὴν σήμερον μάρτυρας νὰ μαρτυρήσωσι περὶ τούτου. Ἐφεραν λοιπὸν μάρτυρας ἀξιοπίστους, τὸν εὐγενέστατον αὐθέντην Σταμέλου Μπίστην, ἡλικίαν ἔχοντα ὑπὲρ ἄνω τῶν ἐβδομήκοντα πέντε ἐτῶν, ἀκόμα καὶ τὸν εὐλαδέστατον ἐν ἱερεῦσι παπᾶ κὺρ Ἀντώνιον Μηντρινόν, ἔτι δὲ καὶ τὸν Ἰωάννην Κατῆρην, καὶ τὸν Ἀγγελῆ Παρόδον· ὁ δὲ Ἰωάννης Κατῆρης ὑπάρχει ἐτῶν π'. Οἵτινες ἐμαρτύρησαν ἐν φόβῳ θεοῦ καὶ ἀλύτου ἀφορισμοῦ, ὅτι ὑπῆρχεν ἢ αὐτὴ ἐκκλησία τοῦ ἄνωθεν μοναστηρίου καὶ ὁ παπᾶ Ἰωάννης δὲν εἶχε ποτὲ νὰ κάμῃ ἀπὸ τὴν Παναγίαν Καταφυγιώτισσαν, ἀλλ' ἢ ἐκκλησία αὕτη ἦτο τοῦ μοναστηρίου τοῦ Ἁγίου Νικολάου εἰς τὰ Σόρα, ἀναφαιρέτως καὶ ἀναποσπάστως, ὡς ἐκπαλαι διετελεῖ γινόμενον. Καὶ μηδεὶς τολμήσῃ ἐναντίον φανῆναι, καὶ ἀποξενῶσαι αὐτὴν τοῦ μοναστηρίου, ἢ ἀφαρπάσαι, καὶ ἀποσπάσαι ἄχρι τερμάτων αἰῶνος. Ὅς δ' ἂν ἐπιχειρήσῃ ἀνατρέψαι, καὶ διασεῖσαι τὰ γεγραμμένα, καὶ οἰκαιοποιηθῆναι τὸν εἰρημένον ναὸν τῆς Παναγίας Καταφυωτίσσης, ἢ ζημίαν τινα προξενήσῃ τοῖς πατράσι τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἱερωμένος μὲν ὢν, ὁποίας ἂν ἔλαχε τάξιος, καὶ βαθμοῦ, ἀργὸς ἔστω πάσης ἱεροπραξίας, καὶ ἐστερημένος παντὸς ἐκκλησιαστικοῦ εἰσοδήματος, καταφρονῶν δὲ τῆς ἀργίας, καὶ ἀπὸ θεοῦ ἔστω ἀφωρισμένος, ὡς ὑπόδικος τῇ παντελεῖ καθαιρέσει, λαϊκὸς δὲ, ἀφωρισμένος ἀπὸ θεοῦ, καὶ κατηραμένος, καὶ ἀσυγχώρητος.

καὶ ἄλυτος μετὰ θάνατον. Καὶ οὕτως ἀποφαινόμεθα, κατὰ τὸ ἀψήγ', ἐν μηνί δεκεμβρίῳ κα', Ἰνδικτικῶνος α'.

Ἐγράφη δὲ τὸ παρὸν γράμμα καὶ ἐν τῷ ἱερῷ κώδικι τῆς ἀγιωτάτης ἀρχιεπισκοπῆς Ἄνδρου, ὑπογραφὴν καὶ ὑπὸ τῶν κάτωθεν ἐντιμοτάτων κληρικῶν.

† Ἄνδρου Ἰωάσαφ»

Ἐπὸνται διάφοροι ὑπογραφαὶ ὀψικιοῦχων τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἄνδρου καὶ Σύρας καθὼς καὶ τῶν ἀναφερθέντων μαρτύρων.

Τὴν ἐπωνυμίαν Καταφυώτισσα, ὑφ' ἣν ἀναφέρεται ἡ ἐκκλησία αὕτη εἰς τὸ ὡς ἄνω ὑπὸ χρονολογίαν ἀψγ' μνημονευόμενον σιγίλιωδες γράμμα τοῦ πατριάρχου Γαβριήλ Γ', καθὼς καὶ ἐν τῇ ἀποφάσει τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἰωάσαφ, μεταχειρίζεται καὶ ὁ λαὸς μέχρι τῆς σήρον, ὀνομάζων τὴν ἐκκλησίαν ταύτην ἀδιαφόρως ὅτε μὲν Καταφυώτισσαν, ὅτε δὲ Σπηλιώτισσαν. Παρ' ὅλας δὲ τὰ ἐμπεριστατωμένας ἐρεῦνας ἡμῶν ὑπῆρξεν ἀδύνατον νὰ εὗρωμεν ἄλλας ἀρχαιοτέρας περὶ τῆς παλαιφάτου ταύτης ἐκκλησίας εἰδήσεις, οὐδὲ νὰ ἐξακριβώσωμεν τὸ ὄνομα τοῦ ἀρχικοῦ αὐτῆς κτήτορος. Μόνον δ' ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 8 κώδικι τῆς μονῆς Παναχράντου, ἐν τῷ ἐν ἀρχῇ παραφύλλῳ αὐτοῦ, ἀναφέρεται ὅτι ὁ κώδιξ οὗτος ἀνήκειν εἰς τὴν Παναγίαν Ὀδηγήτριαν τὴν λεγομένην Σπηλιώτισσαν. Ἐν δὲ τῷ ὀπισθίῳ μέρει τοῦ ἰδίου παραφύλλου ἀναγράφεται ἡ ἀφιέρωσις τοῦ κώδικος εἰς τὴν Παναγίαν Σπηλιώτισσαν παρὰ Ἱερεμίου ἱερομονάχου τοῦ Καλαματιανοῦ τῇ κα' φεβρουαρίου ἀψης' (=1596), ἡμέρα ε'.

Σημειωτέον ὅτι ὑπάρχει καὶ ἐν Νισύρῳ μονὴ Σπηλιανή. Ὑπὸ τὸ ὄνομα δὲ Παναγία ἡ Σπηλιανὴ εὐρηγται καὶ ἐν Σάμῳ μετόχιον τῆς ἐν Ἀμοργῷ μονῆς τῆς Χοζοβιωτίσσης. Ὡς δὲ γινώσκομεν, ἐκκλησίαι: τῆς Παναγίας Σπηλιώτισσας εὐρηγται καὶ ἐν Ζακύνθῳ, Ρόδῳ, Ἀθήναις καὶ Ζαγορίῳ τῆς Ἠπείρου¹.

¹Ἐγραφον ἐν Ἄνδρῳ, φεβρουαρίου φθίνοντος 1939.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Π. ΠΑΣΧΑΛΗΣ

1. Βλ. **Δ. Π. Πασχάλης**, Τύποι εἰκόνων καὶ ὀνόματα τῆς Παναγίας ἐπὶ τῇ ἁσσει ἱστορικῶν μαρτυριῶν, παραδόσεων καὶ θρύλων. Ὑπὸ ἐκδοσιν.